

POČÁTKY STÁTU VELETSKÉHO

Hynek Bulín

Veleti neboli Velti, později zvaní též Lutici, tvořili nejmohutnější a nejbojovnější skupinu Slovanů polabsko-baltských, která se zapsala do dějin západního Slovanstva především svým houževnatým, přes tři staletí trvajícím odporem proti náporu germánskému. Vlastní jejich dějiny počínají teprve rokem 789, kdy válečná moc Karla Velikého vkročila na jejich území mezi Labem a mořem Baltským.¹ Tím jakoby padla clona, která dosud halila tento lid před světlem historie.

Jméno Veletů (Veltů) bylo však známo již daleko dříve. Jak se dnes téměř obecně uznává, uvedl je již ve 2. století n. l. alexandrijský geograf Klaudios Ptolemaios, který tento lid, nazvaný „Oveltai“, umístil na východ od ústí Visly, tj. mnohem dále na východ, než byla jejich známá historická sídla.² To však nepřekáží identifikaci tohoto lidu se slovanskými Velety-Lutici. Kritický L. Niederle soudil, že Ptolemaios byl buď o vislanských poměrech špatně informován, nebo — a to spíše — kmen Veletů seděl před 2. stoletím n. l. ještě dále k východu (kdesi na pobřeží pruském) a dostal se do svých historických sídel při Labi teprve později při všeobecném postupu Slovanů na západ, když Germáni ve 2. — 4. století vyprázdnili východní Germánii.³ J. W i d a j e w i c z vyslovil mínění, že v době Ptolemaiově Veleti seděli ve východní („gdanské“) a Obodrici v západní („štětínské“) části dnešního Pomoří. Na příkladě Veletů prý vidíme, že se již v počátcích éry křesťanské z praslovanské jednoty vydělily menší skupiny čili kmeny (sczepy).⁴ Z. W o j c i e c h o w s k i mluvil

¹ Mohlo by se zdát, že dějiny Veletů začínají již asi o půl století dříve. *Annales Mettenses priores* (ed. B. Simson, Hannoverae 1895, str. 77—78) přináší zprávu, že veletský kníže Dragovit, poddávaje se r. 789 Karlu Velikému, tvrdil, že je závislý od Franků již od doby Karla Martela (který zemřel r. 741). Toto tvrzení Dragovitovo však nezaslouhuje víry, jak podrobně odůvodnil J. W i d a j e w i c z, *Początki Polski*, Wrocław — Warszawa 1948, str. 142, pozn. 6. Závislost Veletů na franské říši Karla Martela v první polovině 8. století nelze pokládat za historický fakt.

² Ptolemaios III, 5, 10: „Dále pak podél pobřeží za zálivem venedským obývají Veltové (Oveltai), nad nimi Osii, pak Karboni...“ (citováno podle Niederlova překladu v jeho *Slovanských starožitnostech* I, Praha 1902, str. 366, kde je též řecký originál).

³ L. Niederle, *Slovanské starožitnosti* I, str. 417—419; III, str. 131—132; *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953, str. 119.

⁴ J. W i d a j e w i c z, *Przy ujściu Odry w drugiej połowie X wieku*, Poznań 1935, str. 19—26; *Początki Polski*, str. 7—8; *Niemcy wobec Słowian polabskich*, Poznań 1946, str. 6—7; *Weleci*, Katowice 1946.

tu dokonce o „tisícileté státní tradici, počítajíc při nejmenším od doby Ptolemaiovy (který jmenuje Velety) do úpadku a konečné germanisace Veletů ve 12. století po Kr.“⁵ Ještě dále v těchto prehistorických perspektivách šel J. C z e k a n o w s k i. Podle jeho mínění lze tu počítat s „jakousi nadkmenovou integrací Lechitů“ čili mluvit o „lechickém státu“, který prý byl „nepochybně organizací opírající se o přední Slovanů pobaltské (Velety)“. Důsledně nepřátelské poměry Poláků a Veletů i jejich odlišný vztah k Čechům, ovládaným Přemyslovci, mohou prý mít hlubší historické příčiny.⁶

Předmětem této studie není onen hypotetický „stát“ veletský nebo lechický v době *prehistorické*, nýbrž společenské zřízení Veletů v *prvním století jejich dějin*, tj. od sklonu 8. století do konce 9. věku. Ve stejném období jsem v minulém ročníku tohoto sborníku sledoval počátky státu *obodrického*.⁷ Společenské zřízení obou těchto skupin polabsko-baltského Slovanstva, jak se nám jeví na úsvitě doby historické, předpokládá staletý předchozí vývoj, který směřoval od zřízení rodového a kmenového k vytváření vyšších, nadkmenových politických celků (svazů) a posléze — v době už historické — k vytvoření raně feudálních států.⁸ Tomuto obecnému zákonu společenského vývoje neušlo ani společenské zřízení Veletů. Podle názorů starší historiografie mělo ráz (ještě v 8.—9. stol.) „patriarchální“, kdežto zřízení Obodriců v té době mělo ráz „vojenský“.⁹ Tato charakteristika nevystihuje však podstatu věci. I když připustíme, že ve zřízení veletském se dochovalo více archaických rysů než u Obodriců a že společenský vývoj Veletů byl už na úsvitě doby historické poněkud opožděn za vývojem Obodriců,¹⁰ nemůžeme u obou těchto skupin polabských Slovanů nevidět *postupný růst raně feudálních prvků* v přechodu od zřízení rodově kmenového k feudálnímu, jak se podává z historických zpráv již z doby Karla Velikého a Ludvíka Pobožného. Rozboru těchto pramenů je věnována převážná část této studie (kapitola I. a II.). V poslední kapitole se zabývám spornou otázkou vývoje veletského státu ve druhé polovině 9. století, kdy nemáme o Veletech historických zpráv.

⁵ Z. Wojciechowski, Uwagi nad powstaniem państwa polskiego i czeskiego, Przegląd zachodni 1951, č. I—II, str. 141.

⁶ J. Czekanowski, Wstęp do historii Słowian, 2. vyd., Poznań 1957, str. 252, 255. Srov. k tomu recenzi Vl. Procházky v Právněhistorických studiích IV, 1958, str. 251.

⁷ H. Bulín, Počátky státu obodrického, Právněhistorické studie IV, 1958, str. 5—50.

⁸ H. Bulín, K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu, ve sborníku: Vznik a počátek Slovanů I, Praha 1956, str. 89n.

⁹ Tak typicky např. K. Wachowski, Słowiańszczyzna zachodnia, 2. vyd., Poznań 1950, str. 259: „Państwo wieleckie nosiło charakter patriarchalny, obodrzyckie — wojskowy“ Srov. též str. 97—111, 257—260 op. cit.

¹⁰ Srov. H. Bulín, Počátky státu obodrického, str. 48n.

I. SVAZ VELETŮ NA SKLONKU 8. STOLETÍ

První zpráva, která nám dovoluje poněkud nahlédnout do vnitřních poměrů kmenového svazu Veletů na sklonku 8. století, je záznam tzv. letopisů *Einhardových* o válečné výpravě Karla Velikého proti Veletům r. 789. Bylo to poprvé, co vojska franského dobyvatele vstoupila do nitra území této skupiny polabsko-baltských Slovanů, a proto není divu, že veliká řada souvěkých letopisů přinesla zprávy o průběhu a výsledku této výpravy. Nejpodrobnější zprávu o ní mají zmíněné letopisy *Einhardovy*. Vzhledem k tomu, že dosavadní výklady této zprávy — a to právě v té části, která vrhá matné světlo na vnitřní poměry Veletů v té době — vedly v nauce k závěrům značně se odchyľujícím, cituji celou zprávu doslova:

„Natio quaedam Sclavenorum est in Germania, sedens super litus oceani, quae propria lingua Weletabi, francica autem Wiltzi vocatur. Ea Francis semper inimica et vicinos suos, qui Francis vel subiecti vel foederati erant, odiis insectari belloque premere ac laccessire solebat. Cuius insolentiam rex longius sibi non ferendam ratus bello eam adgredi statuit comparatoque ingenti exercitu Rhenum apud Coloniam traiecit. Inde per Saxoniam iter agens, cum ad Albiam pervenisset, castris in ripa positus amnem duobus pontibus iunxit, quorum unum ex utroque capite vallo munivit et inposito praedisio firmavit. Ipse fluvio transito, quo constituerat, exercitum duxit *ingressusque Wiltzorum terram cuncta ferro et igni vastari iussit*. Sed gens illa, quamvis bellicosa et in sua numerositate confidens, impetum exercitus regii diu sustinere non valuit ac proinde, *cum primum civitatem Dragawiti ventum est, — nam is ceteris Wiltzorum regulis et nobilitate generis et auctoritate senectutis longe praeminebat, — extemplo cum omnibus suis ad regem de civitate processit, obsides, qui imperabantur dedit, fidem se regi ac Francis servaturum iureiurando promisit. Quem ceteri Sclavorum primores ac reguli secuti omnes se regis dicioni subdiderunt*. Tum ille subacto illo populo et obsidibus, quos dare iusserat, acceptis eadem via, qua venerat, ad Albim regressus est et exercitu per pontem reducto . . . in Franciam reversus est et in Wormacia civitate et natalem Domini et pascha celebravit“.¹¹

Ze zprávy především vyplývá, že letopisy pokládají skupinu slovanských Veletů za *etnický i politický celek* označený povšechným názvem „natio“, resp. „gens“. Pokud jde o prostorové ohraničení území, na němž sídlil tento lid, obsahuje zpráva dva důležité poukazy: Především lokalizuje sídla Veletů povšechně do Germánie k břehu mořskému. Dále se z ní

¹¹ *Annales regni Francorum* (qui dicuntur *Einhardi*) a. 789 (ed. F. Kurze, Hannoverae 1895, str. 85, 87).

dovídáme, že Karel Veliký přešel s vojskem po dvou mostech, které dal za tím účelem postavit, řeku Labe a vkročil přímo do země Veletů, kterou dal pustošit ohněm i mečem. Podle názoru letopiscova rozprostíralo se tedy území Veletů hned za řekou Labem. Zpráva sice neuvádí, na kterém místě došlo k přechodu Karlových vojsk přes tuto řeku. Poněvadž však nejdolejší tok Labe (aspoň od vtoku Eldy, ne-li již od vtoku Stepenice) byl hranicí svazu Obodriticů, lze tu myslet na přechod přes Labe jen jižně od této hranice, pravděpodobně někde v okolí Vrbna (Werben). Neboť jen tak je možné, že vojsko Karlovo po přechodu Labe vstoupilo ihned do kraje Veletů. Jak daleko do nitra této země Karlovo vojsko proniklo, dovídáme se z citované zprávy jen nepřímě. Přitáhlo k hradu (civitas) veletského knížete Dragovita, který se Karlovi vzdal. Kde tento hrad ležel, se z Einhardových letopisů nedovídáme. Podle jedněch letopisů proniklo vojsko Karlovo r. 789 až k řece Pěně,¹² podle jiných podrobil tehdy Karel Veliký území Veletů (Wiltia) na severní straně až k moři.¹³ O řece Pěně (Panis), která se vlévá do moře Baltského při oderské deltě, víme z pozdějších pramenů z 11. a 12. století, že protékala vlastním územím Veletů (zvaných tehdy již Lutici), dělicí kmenová území čtyř hlavních kmenů lutického svazu, totiž *Chyžinů* a *Črezpěňanů*, kteří sídlili na sever od Pěny, od území *Dolenců* a *Ratarů*, sídlících na jich od této řeky.¹⁴ Bylo by velmi lákavé ztotožnit nejmenovaný hrad Dragovitův s později známým náboženským a politickým střediskem všech Veletů-Luticů, zvaným u Thietmara Merseburského „Riedegost“¹⁵ a později u Adama Brémského a Helmolda „Rethra“,¹⁶ ale prameny z 8.—9. století hradu tohoto jména ještě neznají.

Z citovaných letopisů Einhardových vyplývá však s velkou pravděpodobností, že se území Veletů rozprostíralo na sklonku 8. století od břehů středního Labe na severovýchod až k břehům moře Baltického. Tímto směrem asi postupovala r. 789 Karlova vojska proti Veletům. Hrad knížete Dragovita jako středisko Veletů ležel patrně někde uprostřed této

¹² *Fragmentum annalium Chesnii* a. 789 (MGH-SS I, 34): Anno 789 fuit rex Carlus in Sclavania, ... et fuit usque ad Pana fluvium, et subdidit has nationes in sua ditione...

¹³ *Annales Quelferbytani* a. 789 (MGH-SS I, 44): Vicesimo anno regnante Carolo ibit cum exercitu magno Francorum super regem Sclavorum nomine Dragovit et ipsius Wiltiam conquistavit in partibus aquilonis usque ad mare...

¹⁴ *Adam Bremensis* II, 21 (ed. B. Schmeidler, Hannover und Leipzig 1917, str. 77): Mox habitant Chizzini et Circipani, quos a Tholosantibus et Retheris separat flumen Panis, et civitas Dimine. — Tamtéž, schol. 16 (17): Chizzini et Circipani cis Panim flumen habitant, Tholosantes et Retharii trans Panim flumen. Hos quatuor populos a fortitudine Wilzos appellant vel Leuticios. — Podobně *Helmold* I, 6 (ed. B. Schmeidler, Hannoverae et Lipsiae 1909, str. 15).

¹⁵ *Thietmar* VI, 23 (ed. M. Z. Jedlicki, Poznań 1953, str. 345): Est urbs quaedam in pago Riedirierun Riedegost nomine...

¹⁶ *Adam Bremensis* II, 21 (cit. ed., str. 78): ... Retharii, civitas eorum vulgatissima Rethre, sedes ydolatriae.

cesty od středního Labe k Baltu, nejpravděpodobněji v zemi Ratarů nebo Dolenců.¹⁷

Hranice území svazu Veletů v době Karla Velikého lze na základě zpráv karolinských letopisů a kronik vymeziti přibližně takto: Na severu sahala toto území až k moři Baltskému, jak plyne z citované zprávy tzv. letopisů Einhardových, jakož i z Einhardova životopisu Karla Velikého, podle něhož byli Veleti nejvýznamnějším „národem“ (natio) na jižním břehu moře Baltského.¹⁸ Na severozápadě sousedili se svazem Obodriců, kteří jsou v pramenech líčeni jako staří nepřátelé Veletů.¹⁹ Hranice mezi oběma svazy šla přibližně podél dolního toku řeky Varny (při horním toku této řeky sídlili již obodričtí Varnové), od dnešního města Schwaan na dolní Varně pak asi k městu Güstrow, odtud k západním břehům jezera Plavského a dále asi podél řeky Stepenice až k jejímu ústí do Labe. (Liňané, sedící na pravém břehu Labe jižně od řeky Eldy, patřili v té době ke svazu Obodriců.) Západní hranicí svazu Veletů bylo střední Labe od ústí Stepenice na jihovýchod a od ústí Dosy na jih. Jak daleko na jih sahala územní oblast svazu Veletů za Karla Velikého, nelze přesně říci, neboť prameny z té doby neuvádějí jednotlivé kmeny, které byly členy tohoto svazu, zahrnující je všechny povšechným názvem „Veleti“ (Weletabi, Wiltzi). Snad k nim patřili již v té době také Havolané čili Stodorané ve velkém oblouku řeky Havoly s hlavním hradem Braniborem (Brenaburg), jak lze usuzovat z některých pozdějších pramenů, a snad i Sprévané při řece Sprévě, ale jisté to není. Také o východní hranici svazu Veletů v době Karla Velikého nemáme bližších zpráv. Zejména není jisté, zda územní oblast svazová sahala tehdy na východě až k řece Odře a zda k ní patřily slovanské kmeny, sídlící na východ od řeky Ukry, zvláště kmen Ukranů známý teprve z pramenů z 10. století, ač i to lze pokládat za pravděpodobné.²⁰

Každým způsobem však je jisté, že územní oblast Veletů byla už na přelomu 8. a 9. století větší než území svazu Obodriců. Plyne to i z údajů tzv. *Bavorského geografa*, pramene z první poloviny 9. století, podle něhož měli Veleti čtyři „kraje“ (regiones) a 95 hradových obcí (civitates), kdežto Obodrici měli jen 53 hradových obcí.²¹ Kromě zmíněných čtyř

¹⁷ Srov. K. Wachowski, op. cit., s. 116.

¹⁸ *Einhardi Vita Karoli Magni* c. 12 (MGH-SS II, 449): At litus australe Sclavi et Aisti, et aliae diversae incolunt nationes; inter quos vel praecipui sunt... Welatabi.

¹⁹ *Annales regni Francorum* a. 808 (str. 126): ...Sclavi, qui dicuntur Wilzi, qui propter antiquas inimicitias, quas cum Abodritis habere solebant,...

²⁰ K otázce kmenových hranic srov. nejnověji W. Brüske, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes*, Münster-Köln 1955, str. 9—14, 125—196, kde je citována též starší literatura.

²¹ B. Horák a D. Trávníček, *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii* (tzv. *Bavorský geograf*), Praha 1956, str. 2: Isti sunt, qui propinquiore resident finibus Danaorum, quos vocant Nortabtrezi, ubi regio, in qua sunt civitates LIII, per duces suos partitae. Vuilci, in qua civitates XCV et regiones IIII.

krajů, o nichž mluví tento pramen a které jsou patrně totožny s kmenovými oblastmi později známých čtyř hlavních kmenů lutického svazu (Chyžinů, Čezpěňanů, Dolenců a Ratarů), lze ke svazu Veletů v době Karla Velikého počítat i kraj východně a severně od Havelberku s později známými kmenovými oblastmi, resp. pagy Brižanů a Neleticů v nejbližším okolí Havelberku, dále Došanů na řece Dose, Moričanů při jezeře Morickém a Řečanů při horní Havole. Usuzuji tak z povšechného směru Karlovy válečné výpravy z r. 789, postupující po přechodu středního Labe směrem k řece Pěně a k moři Baltskému, a z toho, že souvěké zprávy letopisné všude v tomto prostoru znají jen Velety (Weletabi, Wiltzi).

Jako příčinu válečné výpravy Karlovy proti Veletům z r. 789 uvádějí Einhardovy letopisy nepřátelské činy Veletů vůči Frankům, jakož i jejich poddaným i spojencům. O jaké spojence Franků tu hlavně šlo, plyne z *Einhardova* životopisu Karla Velikého. Zde se jako příčina této války uvádějí ustavičné útoky Veletů na *Obodrice*, kteří byli spolčení (foederati) s Franky; Veleti prý v těchto nájezdech pokračovali i přes výslovné zákazy Karlovy.²² Poněvadž prý Karel tuto zpupnost Veletů nechtěl déle snášeti, rozhodl se k válce.²³ Zdá se však, že to byla spíše jen vítaná záminka k této válce proti Veletům, o níž se Karel předem dohodl nejen s nedávno pokořenými Sasy, nýbrž i se svými slovanskými spojenci, polabskými Srby a Obodrici. Ve velkém vojsku franského krále, které r. 789 vtrhlo do území Veletů, byli totiž kromě Franků a Sasů také Srbové a dále Obodrici se svým knížetem Vlčanem. S tímto vojskem se pak spojili — zřejmě až na území Veletů — také Frízové a další Frankové plující na lodích po řece Havole, tj. krajem Havolanů do nitra území Veletů.²⁴

Spojená vojska Karlova pustošila jejich zemi ohněm i mečem. Veleti, ačkoliv byli lidem bojovným a početným, nevydrželi tak velikého náporu. Rozhodujícím momentem v této válce byla chvíle, kdy se Karlovo vojsko přiblížilo k hradu veletského knížete Dragovita. Starý tento kníže vyšel se svými poddanými z hradu²⁵ vstříc franskému králi, dal mu požadované

²² *Einhardi Vita Karoli Magni* c. 12 (MGH-SS II, 449): Causa belli erat, quod (Welatabi) Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant, assidua incursione lacescebant, nec iussionibus coerceri poterant.

²³ *Annales regni Francorum* (qui dicuntur Einhardi) a. 789 (str. 85): Cuius (nationis) insolentiam rex longius sibi non ferendam ratus bello eam adgredi statuit...

²⁴ *Annales regni Francorum* (qui dicuntur Laurissenses maiores) a. 789 (str. 84): Et fuerunt cum eo (Carolo) in eodem exercitu Franci, Saxones; Frisiones autem navigio per Habola fluvium cum quibusdam Francis ad eum coniunxerunt. Fuerunt etiam Sclavi cum eo, quorum vocabula sunt Suurbí, nec non et Abotriti, quorum princeps fuit Witzan.

²⁵ V některých rukopisech letopisů říše franské (tzv. Einhardových) stojí „*ex templo* cum omnibus suis ad regem de civitate processit“, v jiných „*exemplo*“. Další varianty jsou „*extimplo*“ a „*eximplo*“. K. Wachowski (op. cit., str. 100, pozn. 32) a po něm i jiní četli „*ex templo*“, tj. ze svatyně, z chrámu, což prý odpovídá zvyku budovat svatyně v hradech. Wachowski na tomto čtení vybudoval dokonce závěr, že v poměrech vnějších byl velký kníže Dragovit představitelem veškerého lidu (sc. veletského), a to „díky své moci, vážnosti a snad hodnosti nejvyššího kněze (kaplana)“ (tamtéž, str. 100). Dávám

rukojmí a poddal se mu, slíbiv králi a Frankům věrnost. Jeho příkladu následovali i ostatní „primores ac reguli“ Slovanů a poddali se svrchovanosti franského krále. Tak došlo podle letopisů Einhardových k podrobení tohoto slovanského lidu (populus) Karlu Velikému, který poté odtáhl stejnou cestou, kterou přišel, z území Veletů, přijav od nich rukojmí.

Pro posouzení *společenské organizace Veletů* v té době přináší tato zpráva několik důležitých dat. Především se z ní dovídáme, že Veleti měli na sklonku 8. století řadu náčelníků, označených v Einhardových letopisech podle vzoru římských historiků obratem „primores ac reguli“. Dále se tu praví, že nad všechna tato knížata (reguli) daleko vynikal Dragovit „vznešeností rodu a vážností stáří“. Naproti tomu se nikde neříká, že Dragovit vykonával nad ostatními náčelníky (primores ac reguli) Veletů skutečnou vládu.²⁶ Oni však zřejmě uznávali jeho osobní autoritu mezi sebou, která se konkrétně projevila i za války s Karlem Velikým. Když se totiž Dragovit poddal franskému králi, znamenalo to prakticky konec války, neboť i ostatní „primores ac reguli“ Veletů se pak poddali bez boje Karlovi, uznali franskou svrchovanost a dali mu rukojmí. Na druhé straně však zřejmě nestačilo franskému králi jen poddání Dragovitovo, nýbrž bylo třeba, aby týž akt znamenající uznání franské svrchovanosti provedli jednotlivě také ostatní velečtí náčelníci.²⁷ Z poznámky, že Dragovit vynikal nad ně „vznešeností rodu“ (nobilitate generis), dále plyne, že pocházel z *jiného* rodu než oni a že jeho rod byl pokládán za vznešenější než rody ostatních „primores ac reguli“.²⁸

Základním problémem, který byl v dosavadní literatuře řešen různým způsobem, zůstává otázka, kdo byli oni „primores ac reguli“, nad jakými svazky společenskými vládli, jaká byla povaha jejich moci a co bylo základem této moci; dále jaký byl jejich poměr ke knížeti Dragovitovi, jehož prvenství mezi sebou uznávali.

Již K. W a c h o w s k i se pozastavil nad tím, že zpráva letopisů Einhardových dělí náčelníky veletské na dvě části (primores ac reguli), aniž uvádí rozdíly mezi nimi. Její autor mohl prý míti na mysli nestejnou moc kmenů, nad nimiž vládla knížata veletská; mocnější nazval „reguli“ a slabší „primores“. Anebo prý postřehl určitý poměr závislosti mezi těmito knížaty: někteří mocnější (reguli) měli v určité závislosti na sobě

přednost čtení „exemplo“ (za příkladem, pro příklad ostatním), které dává docela dobrý smysl v souvislosti s dalším textem: „Quem ceteri Sclavorum primores ac reguli secuti omnes se regis dicioni subdiderunt“. — Podobně interpretuje tento text, jak mám za to, i H. Ł o w m i a ń s k i, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich, Warszawa 1953, str. 102: Gdy Dragovit poddał się Karolowi, za jego przykładem poszli pozostali słowiańscy primores ac reguli...

²⁶ Srov. H. Ł o w m i a ń s k i, op. cit., str. 102.

²⁷ Srov. K. W a c h o w s k i, op. cit., str. 101.

²⁸ Tamtéž, str. 100.

náčelníky slabších kmenů (primores).²⁹ Naproti tomu podle názoru K. Tymienieckého obrat „primores ac reguli“ neznamena rozlišování, nýbrž pleonasmus; pod tímto názvem vystupují prý „bohatí místní velmoži, nemající ještě ustálené vlády“.³⁰ Také K. Kadlec viděl v označení „primores“ (podobně jako v obrazech „meliores“ a „praestantiores“) náčelníky bohatších rodů, aniž však uváděl třídní rozdíl mezi nimi a ostatním lidem.³¹

Proti starším názorům pojímajícím tehdejší společenské poměry u polabských Slovanů v příliš tuhých schématech právních, které mohou zatemnit pravý stav věci, tj. tehdejší „dynamism organisační“ a nedostatek ustálených forem státoprávních, vystoupil nedávno H. Lowmianski. Podle něho termín „primores“ měl v tehdejších pramenech obmezený význam: týkal se výlučně vyšší třídy společenské, velmožů, hodnostářů; naproti tomu se nikdy nevztahoval na monarchy. Existovala prý masa vynikajících rodů, kmenová aristokracie, z níž pocházeli náčelníci územních svazků volení lidem, avšak usilující získati a upevniti dědičné postavení. Na takové ještě plynulé poměry ukazuje podle názoru tohoto badatele právě popis výpravy, kterou Karel Veliký zorganizoval r. 789 proti Veletům. „Reguli“ jsou podle něho „teritoriální náčelníci“, přičemž výraz „primores“ poukazuje na příslušnost těchto náčelníků do zmíněné skupiny společenské. Podle mínění Lowmianského máme tu ještě dosti volnou skupinu náčelníků, uznávajících osobní autoritu jednoho mezi sebou.³² Jinak hodnotil postavení Dragovitovo O. Balzer, dávaje se svěsti nepřesnou terminologií některých pramenů, které označují hodnot Dragovitovu i ostatních náčelníků veletských nadsazeným výrazem „rex“.³³

Tím se dostáváme k otázce poměru knížete Dragovita k ostatním knížatům Veletů. Tzv. Einhardovy letopisy je nazývají „reguli“, po případě „primores ac reguli“, zařazující do této skupiny zřejmě též Dragovita, o němž však praví, že vynikal nad ostatními knížaty (reguli) „nobilitate generis et auctoritate senectutis“. Naproti tomu některé jiné letopisy, s vnitřními společenskými poměry Veletů zřejmě méně obeznámené, označují dílem Dragovita, dílem i ostatní kmenová knížata Veletů titulem „rex“ (král). Při tom se však rozcházejí v základní otázce, byl-li Dragovit

²⁹ K. Wachowski, op. cit., str. 98.

³⁰ K. Tymieniecki, *Spoleczeństwo Słowian lechickich*, Lwów 1926, str. 148.

³¹ K. Kadlec, *O zawiązkach państw u ludów zachodnio-słowiańskich przed X w.*, v edici „Początki kultury słowiańskiej“, Kraków 1912, str. 82.

³² H. Lowmianski, op. cit., str. 101—102.

³³ O. Balzer, *O kształtach państw pierwotnej Słowiańszczyzny zachodniej*, *Pisma pośmiertne III*, Lwów 1937, str. 58. O „velkoknížecí“ vládě Dragovitově mluvili už před ním K. Wachowski, op. cit., str. 97n., i Z. Wojciechowski, *Ustrój polityczny ziem polskich w czasach przedpiastowskich*, *Pamiętnik Hist.-Prawny IV*, seš. 2, Lwów 1927, str. 70.

vládcem všech Veletů, nebo jen jedním z několika „králů“ veletských. Jedna skupina karolínských letopisů zná jen jediného veletského „krále“, totiž Dragovita, nikoliv též jiná knížata Veletů, a líčí věc tak, jakoby Dragovit panoval nad veškerým územím veletským.³⁴ Jiné letopisy, poněkud lépe informované o vnitřních poměrech této skupiny polabských Slovanů, popisující výpravu Karlovu proti Veletům z r. 789, mluví o králi Dragovitovi i o „jiných králech“ na území Veletů (Wilcia), které Karel Veliký podrobil své svrchovanosti, aniž však blíže určují jejich vzájemné mocenské poměry.³⁵ Třetí skupinu tvoří *Annales Laureshamenses*, které vznikly nezávisle od letopisů říše franské.³⁶ Podle jejich dikce vyšli Karlu Velikému, když pronikl r. 789 s vojskem do území Veletů, vstříc „králové oné země se svým králem Dragovitem a požádavše o mír, odevzdali veškeré ony země pod vládu Karla, krále Franků“.³⁷ Podle této zprávy byl tedy Dragovit „králem králů veletských“, což ovšem nelze brát doslova. Již H. L o w m i a ŋ s k i správně upozornil na to, že některé franské prameny nazývají tehdejší slovanské náčelníky „reges“, což však, jak se zdá, ukazuje toliko na nezávislost či samostatnost oněch drobných svazků územních, jimž stáli v čele, nikoli však na obsah a rozsah jejich vlády. Skutečnému postavení těchto náčelníků lépe odpovídá terminologie tzv. letopisů Einhardových, které je nazývají „reguli“ nebo užívají obratu „primores ac reguli“.³⁸

Tzv. letopisy *Einhardovy* jsou, jak ukazují výsledky novějšího bádání,³⁹ obsahovým a slohovým přepracováním nejstaršího dílu letopisů říše franské (*Annales regni Francorum*), které dříve bývaly označovány jako

³⁴ *Annales Alamannici* a. 789 (MGH-SS I, 44): Karolus rex cum exercitu Francorum perrexit in Sclavos in Wilcia, et conquistavit ipsam patriam cum ipso rege nomine Tragowit. — Podobně *Annales Quelferbytani* a. 789 (viz pozn. 13), jakož i *Annales Nazariani* a. 789 (MGH-SS I, 44): Carolus autem rex una cum Francis seu ceteris gentibus in patriam Wilclorum hostiliter perrexit, ipsamque patriam conquestivit, et regem eorum nomine Dragoidus adprehendit, et iterum ipsi iam praefato regi illam patriam commendavit.

³⁵ *Annales Petaviani* a. 789 (MGH-SS I, 17): Eo anno fuit dominus rex Karolus in Winnetes, pervenitque in Wilcia, et adquisivit ibi Draoscionem regem et alios quam plurimos, et acceptis obsides plures, atque omni terra illa obsessa sive subiugata, victor rediit in Franciam. — Do této skupiny letopisů lze zařadit také tzv. *Fragmentum annalium Chesni* a. 789 (MGH-SS I, 34), které však má text asi porušený: Anno 789 fuit rex Carlus in Sclavania, et venerunt ad eum reges Sclavaniarum, Dragitus et filius eius, et alii reges Witsan, et Drago cum reliquis reges Winidorum. — G. Pertz (tamtéž) navrhuje čtení: „et alii reges Wiltzan (i. e. Wiltzorum) et Dragoitus cum reliquis reges Winidorum subiecerunt se eius dominationi“; zdá se mně však pravděpodobnější, že „Witsan“ je obodrický kníže Vlčan a „Drago“ snad pozdější obodrický kníže Dražko. Účast Vlčanova ve vojsku Karlovu je dosvědčena i letopisy říše franské (srov. pozn. 24).

³⁶ Wattenbach - Levison, *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Vorzeit und Karolinger*, II. Heft, Weimar 1953, str. 185, 187—188.

³⁷ *Annales Laureshamenses* a. 789 (MGH-SS I, 34): Tunc Carlus rex... pervenit usque ad Sclavos qui dicuntur Wilti, et venerunt reges terre illius cum rege eorum Tragwito ei obviam, et petita pace tradiderunt universas terras illas sub dominatione Caroli regis Francorum. — Tato zpráva byla téměř doslova převzata do *Chronicon Moissiacense* a. 789 (MGH-SS I, 298). Srov. k tomu Wattenbach - Levison, op. cit., str. 188.

³⁸ H. Lowmianski, op. cit., str. 101.

³⁹ Wattenbach - Levison, op. cit., str. 254—256.

Annales Laurissenses a uváděny ve vztah s klášterem Lorsch ve středním Porýnsku. Toto přepracování známé pod názvem *Annales qui dicuntur Einhardi* vzniklo pro smrti Karla Velikého a před r. 817. I když za jeho autora nelze pokládat Einharda, jak se domnívala starší historiografie, nelze na druhé straně pochybovat o tom, že jde o pramen dvorského původu, neboť autor tohoto přepracování patřil nepochybně k témuž dvorskému kruhu jako spisovatel starších letopisů říše franské. O jeho osobě není dosud jistoty. Za jisté však lze pokládat, že základem tohoto přepracování byly „*Annales regni Francorum*“, jejichž zprávy (do r. 801) tento autor doplnil z jiných pramenů, které mu byly u franského dvora přístupny, zejména z tzv. „ztracených děl“ z r. 805. Část toho, o čem podává zprávy, na dvoře císařově sám zažil nebo slyšel. Už z těchto důvodů mají zprávy tzv. Einhardových letopisů význam původního a prvořadého pramene historického, i když v každém jednotlivém případě třeba zkoumat, zda tomuto pozdějšímu přepracování jest dáti přednost před staršími „*Annales regni Francorum*“.⁴⁰

Pokud jde o vyličení výpravy Karla Velikého proti Veletům z r. 789, nejsou tzv. letopisy Einhardovy v rozporu se starší versí letopisů říše franské,⁴¹ přinášejí však velmi cenný *doplňk* k jejich údajům. Tento doplněk týká se právě *vnitřních poměrů svazu Veletů*, o nichž stručnější „*Annales regni Francorum*“ nemají žádných zpráv; neuvádějí dokonce ani jména veletského knížete Dragovita. Pokud zpráva tzv. Einhardových letopisů o postavení Dragovitově a jeho poměru k jiným veletským náčelníkům je v rozporu se zprávami jiných letopisů, většinou klášterního původu, jež byly shora citovány, dávám při výkladu vnitřních společenských poměrů u Veletů přednost tzv. letopisům Einhardovým, jež vznikly v nejbližším okruhu franského dvora a mohou být proto nejlépe informovány o vnitřních poměrech u oněch skupin polabských Slovanů, s nimiž vešel franský dobyvatel v přímé styky válečné i mírové.

Podle vyličení těchto letopisů. rýsuje se celkový obraz vnitřních společenských poměrů u Veletů na sklonku 8. století takto: Veleti měli v té době *kmenová knížata*, jež označují Einhardovy letopisy v celku výstižným výrazem „*reguli*“, jiné letopisy méně přiléhavým názvem „*reges*“. Byli to náčelníci jednotlivých kmenů, tj. teritoriálních jednotek politických, z nichž se skládal kmenový svaz Veletů, vystupující v letopisech pod souhrnným označením „*natio Sclavenorum, quae propria lingua We-*

⁴⁰ Tamtéž, str. 256.

⁴¹ *Annales regni Francorum* a. 789 (str. 84): Inde iter permotum partibus Sclavaniae, quorum vocabulum est Wilze, Domino adiuvante; et una cum consilio Francorum et Saxonum perrexit Renum ad Coloniam transiens per Saxoniam, usque ad Albiam fluvium venit ibique duos pontes construxit, quorum uno ex utroque capite castellum ex ligno et terra aedificavit. Exinde promotus in ante, Domino largiente supradictos Sclavos sub suo dominio conlocavit. (Následuje text citovaný v pozn. 24). Ibique obsides receptos, sacramenta conplurima, Domino perducente Franciam pervenit.

letabi, francica autem Wiltzi vocatur".⁴² Nevíme přesně, kolik bylo těchto kmenů, tvořících na sklonku 8. století veletský svaz, neboť žádný ze souvěkových pramenů neudává jejich jmen ani jejich počtu. Bavorský geograf, událostem časově nejbližší, mluví jen o čtyřech „krajích“ (regiones) Veletů,⁴³ v nichž lze spatřovati jejich hlavní čtyři kmenová území, pravděpodobně totožná s územími Chyžinů, Čezpěňanů, Dolenců a Ratarů, kteří vystupují později jako celek pod názvem *Luticů*.⁴⁴ Je však pravděpodobné, že ke svazu Veletů patřily na sklonku 8. století i jiné okolní kmeny v poříčí Dosy, Havoly a Pěny a snad i Ukry, jejichž kmenové názvy známe také teprve z pozdějších pramenů. Jedním z těchto kmenových knížat (reguli) byl Dragovit. Nevíme přesně, kterému kmenu stál v čele, ale z jeho prvenství mezi ostatními kmenovými knížaty Veletů lze soudit, že byl náčelníkem jednoho z oněch čtyř hlavních kmenů veletských, nejpravděpodobněji kmene Ratarů, který měl podle pozdějších zpráv z 10. a 11. století vůdčí postavení ve svazu Veletů-Luticů.⁴⁵ O tomto knížeti se dovídáme z letopisů Einhardových jen to, že daleko vynikal nad ostatní knížata Veletů (reguli) „vznešeností rodu a vážností stáří“. O jeho vojenské převaze nad ostatními kmenovými knížaty Veletů letopisy nic nezaznamenaly, ani o jeho přímé vládě nad celým územím veletským a jednotlivými kmenovými knížaty. Tato knížata vesměs uznávala jeho prvenství, založené na autoritě rodové i osobní. To se projevilo nejvýrazněji v tom, že se náčelníci jednotlivých kmenů veletských (primores ac reguli) bez dalšího boje podrobili Karlu Velikému a dali mu rukojmí, jakmile tak učinil Dragovit.

Jak tento kníže, tak i ostatní kmenová knížata Veletů patřila k poměrně tenké vrstvě *aristokracie kmenové*, jejíž členy nazývají Einhardovy letopisy „primores“. Podle tohoto pramene lišila se tato vrstva od ostatního lidu především *rodem (nobilitas generis)*. O materiálním základu společenského postavení této vrstvy společenské se prameny nezmiňují. Ale nelze pochybovat o tom, že vynikající postavení kmenové aristokracie se opíralo již v té době ve značné míře o *držbu pozemkovou*, i když tu pro nedostatek pramenů nemůžeme ještě s jistotou mluvit o „feudálním vlastnictví“ v plném toho slova smyslu. H. Łowmiański vyslovil nedávno pozoruhodný názor, že samostatnost šlechty (comites i nobiles), kterou pozorujeme v pozdějších fázích rozvoje státu, tkví svými kořeny v době kmenové, avšak má základy materiální, podobné pozdějším.⁴⁶ Je-li

⁴² *Annales qui dicuntur Einhardi* a. 789 (str. 85). — K etymologii obou názvů srov. L. Niederle, *Slov. star.* III, str. 133; W. Brücke, op. cit., str. 7, pozn. 29.

⁴³ Viz pozn. 21.

⁴⁴ Viz pozn. 14.

⁴⁵ Srov. *Widukind* I, 36; III, 70; dále zprávy *Thietmarovy* a *Adamovy* citované v pozn. 15 a 16.

⁴⁶ H. Łowmiański, op. cit., str. 102—103.

tento závěr správný, musíme předpokládat, že již kmenová aristokracie vděčila za svůj společenský význam ve velké míře držbě pozemkové, neboť trvalým základem materiálním byl v té době jedině majetek pozemkový. Na existenci tohoto základu materiálního ukazuje i rodový charakter aristokracie, doložený zmíněným příkladem knížete Dragovita, který se lišil od ostatních „primores“ své země mimo jiné „nobilitate generis“. Podle názoru Łowmiańskiego nebylo by možno udržet rodovou kontinuitu této aristokracie bez majetkové držby tomu odpovídající.⁴⁷ S tímto názorem lze plně souhlasit.

Naproti tomu se domnívám, že nelze po příkladu K. Wachowského na základě pouhé terminologie letopisů Einhardových hierarchicky rozlišovat postavení „primores“ jako náčelníků menších kmenů, závislých na náčelnících větších kmenů („reguli“), kteří byli zase závislí na „velikém knížeti“ Dragovitovi jako hlavě celého svazu Veletů.⁴⁸ Celý ráz letopisné zprávy svědčí spíše pro koordinaci pojmů „primores“ a „reguli“ než pro zmíněnou subordinaci ve smyslu vzájemné závislosti. V tom směru dávám za pravdu Tymienieckému, že tu nejde o diferenciaci.⁴⁹ Slovem „regulus“ označuje se však po mém soudu spíše funkce, kterou určitý jedinec (člen kmenové aristokracie) vykonával v kmenovém společenství, kdežto výrazem „primores“ (pro který je právě typické, že se v prame-
nech vyskytuje důsledně v plurálu) má být vyjádřena příslušnost určitého jedince k *vyšší vrstvě společenské*, kterou zde označuji jako „aristokracii“. Tato vrstva přerůstala v té době u polabských Slovanů již ve skutečnou *třidu společenskou*, neboť rozdíly mezi ní a ostatním lidem (vulgus) nebyly jen rodové; zakládaly se na *držbě hlavního výrobního prostředku* oné doby, totiž *půdy*, obdělávané, jak nutně musíme předpokládat, jednak lidem nesvobodným, jednak lidem závislým hospodářsky a tím i politicky na oné aristokracii, která se postupně zmocňovala „vrchnosti“ nad lidmi dříve svobodnými.⁵⁰

Tak tomu bylo také u Veletů na sklonku 8. století, kdy prameny nám poprvé umožňují nahlédnouti do jejich vnitřních poměrů společenských. Tyto poměry můžeme s B. D. Grekovem povšechně charakterisovat jako „*polopatriarchální-polofeudální*“,⁵¹ a to v poslední vývojové fázi tohoto přechodného období, které jsem na jiném místě označil jako „*mladší období předfeudální*“ vzhledem k tomu, že nemůžeme dokázat, že tu feudální vztahy už převládaly.⁵² V tomto období, zabírajícím u západních

⁴⁷ Tamtéž, str. 103.

⁴⁸ K. Wachowski, op. cit., str. 98.

⁴⁹ K. Tymieniecki, op. cit., str. 148.

⁵⁰ Podobně H. Łowmiański, op. cit., str. 97, 101—103.

⁵¹ B. D. Grekov, Genese feudalismu v Rusku ve světle učení J. V. Stalina o základně a nadstavbě, Časopis Matice moravské, roč. 71, Brno 1952, str. 215.

⁵² H. Bulín, K otázce periodisace, str. 90.

Slovanů přibližně dobu 6.—8. století, existuje na území polabského Slovanstva řada územních jednotek politických (*kmenů*), i větších teritoriálních jednotek (*kmenových svazů*), které vystupují v pramenech jako *politické celky*. Takovým celkem byl i svaz Veletů na sklonku 8. století. Nebyl to ještě stát s vyvinutým donucovacím aparátem třídním, tím méně „stát států“, jak podobné organizace nazýval O. Balzer.⁵³ Stará struktura kmenového společenství v čele s kmenovými náčelníky zůstává ještě na venek zachována. Také obranné společenství všech příslušníků kmene zůstává v podstatě nedotčeno, jak je patrné právě z událostí z r. 789, kdy došlo k frontálnímu útoku Franků na celý svaz Veletů. Pouto, které váže jednotlivé kmeny v nadkmenový politický celek (kmenový svaz), je ještě dosti volné, jak plyne z postavení, které zaujímal Dragovit mezi ostatními kmenovými náčelníky Veletů. Avšak uvnitř tohoto kmenového souručenství se ustavičně prohlubují majetkové a společenské nerovnosti, upevňuje soukromé vlastnictví k půdě a vznikají již velká hospodářství, jichž majitelé používají jako pracovních sil také lidí nesvobodných a závislých. To vede nutně ke společenské diferenciaci na podkladě třídním, jejímž důkazem je existence kmenové aristokracie, doložená v pramenech (*primores*). V lůně staré společnosti, organizované ještě na principu kmenovém, rodí se již nové vztahy společenské, jež jsou předzvěstí vzniku státu, který se stává nutností, jakmile se třídní rozpory stanou jinak neřešitelnými.

Domnívám se, že letopisné zprávy o výpravě Karla Velikého proti Veletům z r. 789 odhalují nám jednu z posledních fází *předfeudálního* společenského zřízení u Veletů, která předchází již velmi těsně vznik státu. Tato fáze je zároveň počátkem společenského vývoje směřujícího k vytvoření státní organizace *raně feudálního* typu v čele s dědičným knížetem-monarchou, jak o tom svědčí další zprávy o Veletech z první poloviny 9. století.

II. VNITŘNÍ POMĚRY U VELETŮ V PRVNÍ POLOVINĚ 9. STOLETÍ

Od konce 8. století prameny o dějinách Veletů začínají plynout hojnějším tokem, což souvisí s tím, že říše franská přichází s nimi do stále častějších styků. Ale poměrně málo je zpráv, týkajících se *vnitřních* poměrů u Veletů v tomto období.

Na samém konci 8. století (799) vyslal Karel Veliký svého syna Karla

⁵³ O. Balzer, op. cit., str. 51 (o tzv. říši Sámově).

s vojskem do kraje Barden k Labi „ad conloquium Sclavorum“, jak praví letopisy říše franské,⁵⁴ resp. „propter quaedam negotia cum Wilzis et Abodritis disponenda“, jak tuto zprávu doplňují tzv. Einhardovy letopisy.⁵⁵ Co bylo předmětem tohoto jednání, se však z nich nedovídáme. Lze se jen domýšlet, že mladý Karel rovnal tu nějaké spory mezi Velety a Obodrici.

Více světla vrhá na vzájemný poměr obou těchto skupin polabských Slovanů zpráva o událostech provázejících vpád dánského krále Godofrida do území Obodriců r. 808. Podle letopisů říše franské byli s Godofridem na této výpravě i Veleti, kteří prý se „pro staré nepřátelství s Obodrici“ dobrovolně připojili k vojskům Godofridovým. Když se dánský král vrátil do vlasti, vrátili se i Veleti domů s kořistí, kterou dobyli u Obodriců.⁵⁶ Sotva lze předpokládat, že by se byl válečné výpravy Godofridovy proti Obodricům zúčastnil veškerý branný lid Veletů. Šlo o útočnou válku, pustošící území sousedů a směřující především k získání kořisti. Lze proto spíše mysliti na účast veletských knížat a jejich vojenských družin v této válce, i když se prameny v této souvislosti o knížecích družinách nezmiňují.

Příštího roku (809) obodrický kníže Dražko oplatil Veletům jejich válečnou výpravu. S vlastním vojskem, zesíleným pomocným sborem saským napadl Velety, zpustošil jejich pole ohněm a mečem a vrátil se s velkou kořistí domů. Pak se vypravil — opět se silnou vojenskou pomocí Sasů — proti Smolincům, kteří zároveň s Liňany odpadli předchozího roku od svazu Obodriců a spojili se s Godofridem. Dražko dobyl hlavního hradu Smolinců a svými válečnými úspěchy přinutil všechny kmeny, které za války s Dánskem od něho odpadly, aby se vrátily „ad suam societatem“.⁵⁷ Slovem „societas“ označují franské letopisy v té době politickou závislost se zachováním vnitřní samostatnosti.⁵⁸ Z uvedené zprávy je patrné, že hranice svazu obodrického a veletského nebyly ještě zcela ustáleny. Pohraniční kmeny přecházely podle dočasné politické a válečné situace z jednoho svazu do druhého nebo zůstávaly po určitou dobu na obou svazech nezávislé. Tak tomu bylo zejména u Smolinců a Liňanů,

⁵⁴ *Annales regni Francorum* a. 799 (str. 106).

⁵⁵ *Annales q. d. Einhardi* a. 799 (str. 107).

⁵⁶ *Annales regni Francorum* a. 808 (str. 126): Erant cum Godofrido in expeditione praedicta Sclavi, qui dicuntur Wilzi, qui propter antiquas inimicitias, quam cum Abodritis haberé solebant, sponte se copiis eius coniunxerunt; ipsoque in regnum suum revertente, cum praeda, quam in Abodritis capere potuerunt, et ipsi domum regressi sunt.

⁵⁷ *Annales regni Francorum* a. 809 (str. 128—129): Thrasco vero dux Abodritorum... collecta popularium manu et auxilio a Saxonibus accepto vicinos suos Wilzos adgressus agros eorum ferro et igni vastat; regressusque domum cum ingenti praeda accepto iterum a Saxonibus validiori auxilio Smeldingorum maximam civitatem expugnat atque his successibus omnes, qui ab eo defecerant, ad suam societatem reverti coegit.

⁵⁸ Srov. St. Arnold, *W sprawie ustroju plemiennego na ziemiach polskich, Slavia Occidentalis VII* (1928), str. 348.

kterí r. 808 opustili svaz Obodriců a spojili se s Dány a Velety proti Obodricům.⁵⁹ Pozornosti zasluhuje dále zmínka o pustošení polí Veletů vojsky obodrického knížete. Je z ní patrné, že útok směřoval proti hlavnímu tehdejšímu výrobnímu prostředku, jímž byla zemědělská půda.

Z posledních let panování Karla Velikého máme několik zpráv, které svědčí o velmi aktivní válečné činnosti Veletů. R. 810 dobyli franskou pevnost „Hohbuoki“,⁶⁰ ležící na levém břehu Labe, asi naproti hradu „Lunkini“ (Lenzen) v území Liňanů,⁶¹ což je důkazem toho, že zájmová sféra veletského svazu, sahající už dříve ke střednímu Labi, rozšiřovala se v té době postupně od ústí Stepenice na severozápad k ústí Eldy. Zdá se, že Veleti jednali tehdy ve spojení s Liňany, neboť příštího roku (811) Karel Veliký poslal za Labe proti Liňanům vojsko, které zpustošilo jejich území a znovu vybudovalo na břehu Labe pevnost Hohbuoki, kterou Veleti předchozího roku pobořili.⁶² R. 812 následovala pak válečná výprava Franků přímo proti Veletům, kteří byli donuceni dáti rukojmí.⁶³

Za vlády Ludvíka Pobožného (814—840) slyšíme opět o mírových vztazích Veletů k říši franské. Mezi četnými poselstvy, která se vypravila s dary na dvůr Ludvíkův r. 822 do Frankfurtu, kde císař konal generální sněm, byli vyslanci všech tří skupin polabského Slovanstva, jež sousedily s říší franskou při Labi a Sále: Obodriců, Veletů a Srbů.⁶⁴ O čem s císařem jednali, se z letopisů nedovídáme.

V květnu příštího roku (823) konal Ludvík sněm na témže místě. Dostavily se sem opět četné „legationes barbarorum“, mezi nimiž zvláštní pozornost letopiscovu upoutali dva knížecí bratři Veletů, kteří měli spor o trůn knížecí. Ze zprávy letopisů říše franské o jednání císařově s nimi dovídáme se mnoho zajímavých podrobností o způsobu knížecí vlády u Veletů v první čtvrtině 9. století. Letopisy vypravují:

„Mense maio conventus in eodem loco (sc. Franconofurd) habitus... In quo inter ceteras barbarorum legationes, quae vel iussae vel sua sponte venerunt, duo fratres reges videlicet Wilzorum, controversiam inter se de regno habentes ad praesentiam imperatoris venerunt, quorum

⁵⁹ *Annales regni Francorum* a. 808 (str. 125): ...in Linones et Smeldingos, qui et ipsi ad Godofridum regem defecerant... Srov. též pozn. 56 a 57.

⁶⁰ *Annales regni Francorum* a. 810 (str. 131—132): ...castellum vocabulo Hohbuoki Albiae flumini adpositum, in quo Odo legatus imperatoris ab orientalium Saxonum erat praesidium, a Wilzis captum...

⁶¹ Srov. W. B r ů s k e, op. cit., str. 205, u hesla „Lenzen“: Hohbuoki (Höhbeck).

⁶² *Annales regni Francorum* a. 811 (str. 134—135): Imperator... in tres partes regni sui totidem exercitus misit, unum trans Albiam in Linones, qui et ipsos vastavit et castellum Hohbuoki superiori anno a Wilzis destructum in ripa Albiae fluminis restauravit,...

⁶³ *Annales regni Francorum* a. 812 (str. 137): Expeditio facta ad Wilzos, et ab eis obsides accepti.

⁶⁴ *Annales regni Francorum* a. 822 (str. 159): In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in Pannonia residentium Abarum legationes cum muneribus ad se directas audivit.

nomina sunt Milegastus et Cealadragus. Erant idem filii Liubi regis Wilzorum; qui licet cum fratribus suis regnum divisum teneret, tamen, propter quod maior natu erat, ad eum totius regni summa pertinebat. Qui cum commisso cum orientalibus Abodritis proelio interisset, populus Wilzorum filium eius Milegastum, quia maior natu erat, regem sibi constituit; sed cum is secundum ritum gentis commissum sibi regnum parum digne administraret, illo abiecto iuniori fratri regium honorem deferunt: quam ob causam ambo ad praesentiam imperatoris venerunt. Quos cum audisset et gentis voluntatem proniorem in iunioris fratris honorem agnovisset, statuit, ut is delatam sibi a populo sibi potestatem haberet, ambos tamen muneribus donatos et sacramento firmatos in patriam remisit.⁶⁵

Z této zprávy se především dovídáme, že před r. 823 vládl u Veletů kníže Ljub, který padl ve válce s Obodrici buď r. 823 nebo krátce před tímto rokem. Letopisy ho nazývají „králem Veletů“ (rex Wilzorum), z čehož lze soudit, že byl nejvyšším představitelem politického celku, vystupujícího v pramenech pod názvem Veletů. Nevládl však nad svazem Veletů sám, nýbrž *dělil* se o tuto vládu (regnum) se svými bratry; avšak jako rodem nejstarší (maior natu) měl *vrchní vládu* či svrchovanost nad celým svazem Veletů (summa totius regni). V odborné literatuře považuje se zpravidla Ljub za *velkého knížete* (Grossfürst), kdežto jeho bratři, s nimiž se dělil o vládu, se pokládají za *knížata kmenová*,⁶⁶ resp. *údělná* (Teilfürste).⁶⁷ W. B r ü s k e soudí, že toto nástupnictví na trůn knížecí u Veletů odpovídalo východoslovanským poměrům doby Kyjevské Rusi, tj. nejstarší člen panujícího rodu měl jako velký kníže aspoň nominální vrchní vládu, kdežto mladší synové obdrželi dílčí (údělná) knížectví.⁶⁸

Nás v této souvislosti zajímá především srovnání vnitřních poměrů u Veletů z r. 823 s oněmi, které jsme u nich zjistili v době kolem r. 789. Citovaná zpráva nasvědčuje tomu, že se tyto poměry změnily, a to v několika směrech. R. 789 se u Veletů setkáváme s řadou *kmenových knížat* (reguli), kteří nepochybně pocházeli z *různých rodů*, jak lze soudit z tzv. letopisů Einhardových. Podle nich totiž nad všechna tato knížata vynikal „vznešeností rodu“ kníže Dragovit; pocházel tedy zřejmě z jiného rodu než ostatní „reguli“ Veletů. R. 823 mluví letopisy říše franské toliko o *jedním rodu knížat* vládnoucích nad Velety. Je to rod knížete Ljuba, který se dělil o vládu se svými bratry. Z toho vyvodil K. W a c h o w s k i závěr, že během 34 let od výpravy Karla Velikého rod Ljubův sjednotil všechny knížecí trůny veletské ve svých rukou a podřídil je vládě nej-

⁶⁵ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160).

⁶⁶ K. W a c h o w s k i, op. cit., str. 99–102.

⁶⁷ W. B r ü s k e, op. cit., str. 16.

⁶⁸ Tamtéž.

staršího z rodu.⁶⁹ Tento závěr nezdá se však zcela bezpečný. Je sice pravda, že citovaná zpráva letopisů k r. 823 mluví jen o jediném knížecím rodě Veletů, ale tato zpráva se týká jen sporu o nástupnictví, který vznikl mezi dvěma členy *tohoto rodu*. Nelze z ní proto bezpečně vyvozovat závěr, že *jiných* knížecích rodů u Veletů v té době již nebylo. Na druhé straně však nelze knížete Ljuba pokládati za pouhého kmenového knížete (náčelníka jen jednoho z kmenů veletských), neboť podle letopisů byl „rex Wilzorum“, k němuž „totius regni pertinebat“.⁷⁰ Vykonával tedy vrchní vládu při nejmenším nad shora zmíněnými čtyřmi hlavními kmeny Veletů, které byly jádrem veletského svazu a krystalizačním střediskem rodícího se veletského státu. Tomu nasvědčuje i zmíněná zpráva Bavorského geografa, podle níž měli Veleti tehdy čtyři kmenová území (regiones).⁷¹ Naproti tomu nelze s jistotou říci, vládl-li knížecí rod Ljubův také v jižních oblastech veletských v oblasti řeky Havoly. O Havolanech (Stodoranech) víme z pozdějších pramenů, že měli ještě v první polovině 10. století svá vlastní knížata.⁷² Každým způsobem lze však ze srovnání obou zpráv (789 a 823) soudit, že rod knížete Ljuba sjednotil pod svou ústřední vládou v první čtvrtině 9. století aspoň čtyři hlavní kmenová území Veletů.

V marxistické historiografii bylo právem poukázáno na to, že se povaha knížecí vlády mění tím okamžikem, kdy se kníže stává hlavou několika plemen-kmenů (složeného útvaru). Jeho moc vzdaluje se tím ještě více od mas lidu a přechází za příznivých podmínek v moc státní.⁷³ Zdá se, že u Veletů — stejně jako u jiných Slovanů — knížecí hodnost dlouho nebyla dědičná, nýbrž volební. První vojvodové-knížata byli ustanovováni shromážděním těch, kdož tvořili svaz hradových obcí. Ani v kmenovém zřízení nebyla ihned pravidlem dědičnost náčelnické funkce. Teprve ve státě se upevňovala dědičnost.⁷⁴ Jednou z nejvýznamnějších změn na počátku státního života byla právě ta, že starý obyčej voliti náčelníka z téže rodiny přešel „poznenáhlu v dědičnost, nejprve trpěnou, potom uplatňovanou, konečně usurpovanou“, jak to vyjádřil B. Engels.⁷⁵

U Veletů můžeme tento historický proces sledovat přímo na základě pramenů. Letopisná zpráva z r. 789 nemluví sice výslovně o dědičnosti knížecí funkce Dragovitovy ani ostatních knížat veletských (reguli), nad

⁶⁹ R. Wachowski, op. cit., str. 100.

⁷⁰ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160).

⁷¹ Viz pozn. 21.

⁷² *Widukind II*, 21 (MGH-SS III, 444): Fuit autem quidam Slavus a rege Heinrico relictus, qui iure gentis paterna successione dominus esset eorum qui dicuntur Heveldi, dictus Tugomir.

⁷³ Z. Nejedlý, *Vzniknovení českého gosudarstva*, Slavjanskij sborník, Moskva 1947, str. 102; V. Vaněček, *Prvních tisíc let...*, Praha 1949, str. 83.

⁷⁴ V. Vaněček, op. cit., str. 84.

⁷⁵ B. Engels, *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, Praha 1949, str. 147—148.

něž Dragovit vynikal „*nobilitate generis*“.⁷⁶ Ale právě tato poznámka nasvědčuje *kontinuitě knížecí hodnosti* v rodě Dragovitově již po řadu generací. O tom svědčí i skutečnost, že ostatní „*primores ac reguli*“ Veletů *uznávali* při nejmenším toto *prvenství* Dragovitovo a jeho rodu mezi sebou a řídili se jeho příkladem v otázkách válečných a zahraničně politických. Můžeme tu mluvit aspoň o „*dědičnosti trpěné*“. Nelze sice doložit prameny, že rod knížete Ljuba byl totožný s rodem Dragovitovým, je to však velmi pravděpodobné. Neboť pevné postavení knížecího rodu Ljubova u Veletů v první čtvrtině 9. století předpokládá *delší kontinuitu knížecí hodnosti v tomto rodě*. Právě-li letopisy, že Ljubovi náležela „vrchní vláda“ nad Velety (*summa totius regni*), protože byl z knížecích bratrů nejstarší (*propterea quod maior natu erat*),⁷⁷ šlo tu jistě o zařízení, které mělo své kořeny již ve starších generacích tohoto rodu. Domnívám se, že na základě pramenů můžeme sledovat dědičnost knížecí hodnosti u Veletů aspoň ve *třech* generacích, a to od generace přímých předků Ljubových, jménem neznámých, ke generaci jeho synů. Šlo tu již zřejmě o dědičnost knížecí hodnosti v tomto rodě „*uplatňovanou*“, resp. „*usurpovanou*“. Veleti si podle letopisů svého krále volili, ale tato „volba“ se omezovala na členy jediného rodu a byla proto ve skutečnosti jen potvrzením *dědičného práva člena tohoto rodu na hodnost knížecí*.⁷⁸ Při tom bylo pravidlem, že vrchním knížetem Veletů se stával *nejstarší* syn panujícího knížete; jemu náležela „*summa totius regni*“. Měl-li bratry, dělil se s nimi o vládu tak, že mladší bratři vládli v jednotlivých zemích (údělných knížectvích).

Tak tomu bylo za vlády knížete Ljuba. Po jeho smrti „*populus Wilzororum*“ ustanovil si za krále jeho syna Milgosta, protože byl nejstarší (*maior natu*). Letopisy výslovně zjišťují, že vláda mu byla svěřena „*secundum ritum gentis*“, tj. podle obyčeje, platného u Veletů.⁷⁹ Když však tento kníže vykonával vládu „*nehodně*“ (*parum digne*), sesadili ho Veleti s trůnu a svěřili „*královskou hodnost*“ jeho mladšímu bratru Čedodragovi.⁸⁰ Starší bratr Milgost se s tím zřejmě nespokojil. Spor o hodnost vrchního knížete Veletů, mezi oběma bratry vzešlý, řešil pak císař

⁷⁶ *Annales qui dicuntur Einhardi* a. 789 (str. 85).

⁷⁷ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160).

⁷⁸ Srov. K. Wachowski, op. cit., str. 100.

⁷⁹ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160). Slova „*secundum ritum gentis*“ vztahují se po mém soudu k předmětu „*commissum sibi regnum*“, nikoli ke slovesu „*administraret*“, jak interpretují K. Wachowski, op. cit., str. 99, K. Tymieniecki, op. cit., str. 172 a jiní.

⁸⁰ Užívám pro oba knížecí bratry slovanského pojmenování, které jim dal P. J. Šafářík (Slov. star., 1837, str. 823). V pramenech jsou obě jména zřejmě porušena. *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160) mají tyto varianty: Milegastus, Milegatus, Meligastus, Millegastus; Cealadragus, Celeadragus, Cealadargus. — *Vita Hludowici imperatoris* c. 36 (MGH-SS II, 627) má tvary: Milequastus, Ulequastus, Milequastus, Millequastus, Milegastus, Milecastus; Cedeadragus, Ceadragus, Celeadragus.

Ludvík r. 823 na sněmu ve Frankfurtě, kam se oba bratři dostavili osobně. Z letopisů neplyne jasně, zda sem přišli na rozkaz císařův (iussi) nebo dobrovolně (sua sponte). Obojí výklad je možný. Když císař vyslechl oba bratry a zjistil, že „vůle národa“ (gentis voluntas) se kloní ve prospěch mladšího bratra, rozhodl, aby on podržel moc, kterou mu jeho lid (populus) svěřil. Oba bratry však obdaroval, zavázal je přísahou věrnosti a propustil je do vlasti.⁸¹

K. Wachowski na základě citované zprávy soudil, že sesazení Milgosta s trůnu ukazuje na existenci lidového shromáždění, resp. sněmu (věč); nebyla prý to ani rada kmenových knížat ani rada náčelníků bohatších rodů, když detronisace knížete byla činem velké váhy a letopisy mluví o celém národě.⁸² Ze slov „populus Wilzorum“ a „gentis voluntas“ nelze však bezpečně dovozovat, že změnu na stolci knížecím provedlo nějaké lidové shromáždění všech Veletů, resp. lidová shromáždění (věče) jednotlivých kmenů veletských.⁸³ Nemáme spolehlivých zpráv, že by se taková shromáždění v té době scházela. Wachowski se odvolává na pozdější zprávy, podle nichž se na sklonku 10. století konaly u Luticů věče veškerého lidu.⁸⁴ Mínil tím známou relaci Thietmarovu.⁸⁵ Ale sněmy Luticů, o nichž mluví tento kronikář, se konaly v době, kdy Veleti - Lutici již neměli ústřední vlády knížecí. Tuto sněmovní instituci, typickou pro republikánské zřízení Luticů na přelomu 10. a 11. století, nelze prostě přenášet do doby o dvě staletí starší.

Spor o trůn mezi syny knížete Ljuba rozhodl podle letopisů císař Ludvík ve prospěch mladšího syna proto, že vůle národa (gentis voluntas) se klonila v jeho prospěch. Jak císař tuto vůli zjišťoval, z pramenů na jevo nevychází. Není v nich nejmenší opory pro mínění, že by se byl dotazoval nějakého lidového shromáždění Veletů.

Důležité je zjištění, co bylo příčinou nespokojenosti Veletů s vládou knížete Milgosta. Letopisy říše franské uvádějí jako příčinu této nespokojenosti skutečnost, že tento kníže „commisum sibi regnum parum digne administraret“.⁸⁶ Více o tom prozrazuje *Vita Hludowici imperatoris*, pramen v tomto směru dosavadní literaturou nedoceněný. Souhlasně s letopisy říše franské uvádí, že po smrti knížete Ljuba byla vláda nad Velety (regnum) odevzdána jeho prvorozenému synu Milgostovi, a po-

⁸¹ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160).

⁸² K. Wachowski, op. cit., str. 101.

⁸³ Oba tyto typy lidových shromáždění u Veletů rozeznává Wachowski, op. cit., str. 257: „Ponad wielkim księciem stal ogólny wiec plemion... Poza władzą wielkoksiążęcą i wiecem związkowym każde z plemion było państwem odrębnym, rządzącym się swymi prawami; książę plemienny dzielił zwykle władzę z wiecem ludowym.“

⁸⁴ K. Wachowski, op. cit., str. 100.

⁸⁵ Thietmar VI, 25 (cit. edice, str. 349): Hlis autem omnibus, qui communiter Liutici vocantur, dominus specialiter non presidet ullus. Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus efficiendis omnes concordant.

⁸⁶ *Annales regni Francorum* a. 823 (str. 160).

kračuje: „*At nimis hic cum segniorem se, quam res poscebat, in regni administratione exhiberet, circa iunioris honorem favor populi declinavit. In qua altercatione ante praesentiam imperatoris venientes, requisita atque reperta voluntate populi, iunior quidem princeps est declaratus; ambos tamen imperator muneribus amplis donatos et sacramentis devinctos, et inter se et sibi dimisit amicos.*“⁸⁷

I když závislost tohoto pramene na shora citované zprávě letopisů říše franské je nepochybná, není důvodů nevěřiti podrobnostem, kterými tento pramen, událostem velmi blízký, doplňuje zprávu letopisů. Z citovaných jeho slov plyne, že příčinou nespokojenosti Veletů s vládou Milgostovou byla skutečnost, že příliš daleko zašel ve směru monarchického despotismu. Ptáme-li se, komu byl tento způsob vlády nejvíce nepohodlný, sotva může odpověď dopadnout jinak, než že to byli — kromě jeho mladšího bratra — především oni „*primores*“ Veletů, které známe již z událostí z r. 789, tj. veletská aristokracie, která se způsobem vlády Milgostovy cítila poškozena ve svém privilegovaném postavení. Soudím proto, že to byly především její třídní zájmy, které způsobily Milgostův pád a nastolení jeho mladšího bratra na stolec vrchního knížete (*rex, princeps*) Veletů. Je pochopitelné, že tato aristokracie chtěla mít *svého* knížete, který by hájil a podporoval její zájmy třídní.

K podobnému rozporu mezi zájmy kmenové aristokracie a zájmy knížecími došlo v té době také u Obodriců. Také u nich zasáhl císař Ludvík v přibližně stejné době několikrát (817, 823, 826) do otázky nástupnictví na stolec knížecí. Také u Obodriců zjišťoval před svým konečným rozhodnutím „*vůli národa*“ (*sententiam gentis*), ale ve skutečnosti rozhodl o obsazení knížecího stolce Obodriců podle vůle sjednocené aristokracie (*meliores ac praestantiores*).⁸⁸

Mám za to, že nejinak tomu bylo u Veletů r. 823. Také zde vlastní zájmy shodné se zájmy veletské aristokracie pohnuly nepochybně císaře k tomu, že při řešení sporu o hodnost vrchního knížete Veletů dal přednost — proti ustálenému již obyčeji (*ritus gentis*) — mladšímu bratrovi před starším, který svou příliš silnou vládou ohrožoval zájmy říše franské stejně jako zájmy veletské aristokracie.

Na těchto příkladech lze sledovat, jak se u Veletů — podobně jako u Obodriců — vláda kmenových náčelníků měnila na přelomu 8. a 9. století ponenáhlu ve skutečnou vládu knížecí a jak se staré svazky kmenové současně přetvářely v organizace státní. Srovnáme-li stav, který jsme na základě pramenů zjistili u Veletů r. 789 u příležitosti válečné výpravy Karlovy do nitra jejich země, se stavem kolem roku 823, vidíme, jak

⁸⁷ *Vita Hludowici imperatoris* c. 36 (MGH-SS II, 627).

⁸⁸ *Annales regni Francorum* a. 826 (str. 171). — Srov. k tomu blíže H. B u l i n, Počátky státu obodrického, *Právněhistorické studie* IV, 1958, str. 32.

se vláda ústředního knížete nad celým svazem Veletů postupně upevňuje, a stávajíc se dědičnou v určitém rodě, velmi se již blíží skutečné vládě monarchické. Nejdále v tom směru snad zašel nejstarší syn knížete Ljuba Milgost, který však narazil na odpor aristokracie veletské, což vedlo ke změně na stolci ústředního knížete, potvrzené rozhodnutím císařovým. Knížecí trůn zůstal však nadále v rukou členů téhož knížecího rodu, což svědčí již o značné stabilisaci této vládní soustavy. Příznačná v tom směru je také skutečnost, že při změně členů vládnoucí dynastie na trůně ústředního knížete Veletů r. 823 neslyšíme již nic o jiných rodech knížecích vládnoucích jednotlivým kmenům veletským (reguli), kteří hráli tak význačnou úlohu ještě r. 789.

V tomto procesu přetváření kmenových svazů v organizace státní přísluší významná úloha kmenové *aristokracii*, jejíž přední členové (*primores*) postupují zásadně ve shodě se svým knížetem, který byl původně „*primus inter pares*“, jak je to patrné na příkladě Dragovitově. Postupné upeňování vlády monarchické, dědičné v rodě knížete Ljuba, vede však k vnitřnímu rozporu uvnitř vládnoucí třídy mezi knížetem Milgostem a vedoucími činiteli veletské aristokracie, který se řeší změnou osoby na stolci knížecím, nikoli však změnou soustavy vládní. I když se prameny při této příležitosti nezmiňují výslovně o úloze veletských „*primores*“, nelze pochybovat o tom, že měli při této změně na knížecím stolci úlohu rozhodující, podobně jak tomu bylo při podobných příležitostech u Obodriců.

Na rozdíl od názorů starší historiografie se domnívám, že v tomto stadiu vnitřního vývoje polabsko-baltského Slovanstva nebylo *podstatného rozdílu* mezi Obodrici a Velety, i když třeba připustit, že u Obodriců měla ústřední knížata v první polovině 9. století větší moc; za ni vděčila hlavně silným vojenským družinám i vojenské pomoci říše franské proti nepřátelům vnějším (Sasům, Dánům, Veletům) i vnitřním, tj. proti vlastnímu lidu, který se chtěl vymanit z jejich ústřední vlády.⁸⁹ V tomto vývoji ke státnosti měla u obou těchto skupin polabských Slovanů stejně důležitou úlohu aristokracie. Její přední činitelé stojící v čele třídy rodící se *raně feudální šlechty* podporovali zásadně vládu ústředního knížete, který byl — z hlediska třídního — jedním z nich, a měnili se postupně v knížecí „*comites*“, kteří vykonávali rozkazy panujícího knížete, ale brali též užitky, které jim přinášela tato vládní soustava.⁹⁰

Vcelku mám za to, že je v zásadě správný názor, který nedávno vyslovil H. Łowmiański a podle něhož kmeny Obodriců i Veletů byly na přelomu 8. a 9. století „ve stadiu vytváření zkrystalisované organizace

⁸⁹ Srov. pozn. 57.

⁹⁰ Srov. H. Łowmiański, op. cit., str. 102—103.

státní v čele s monarchou".⁹¹ I když snad vývoj u Veletů se v tomto směru ještě na sklonku 8. století opožďoval za vývojem u Obodriců, v první polovině 9. století není již mezi společenským zřízením obou těchto svazů podstatného rozdílu. Oba tyto kmenové svazy přerůstají v té době v raně feudální státy, ovládané třídou aristokracie (primores) v čele s dědičným knížetem (rex, dux, princeps).

Podstatný rozdíl v dalším vývoji obou těchto skupin polabského Slovanstva je však v tom, že u Veletů se ústřední vláda knížecí neudržela. Milgost a Čedodrag jsou poslední ústřední knížata Veletů doložená prameny. Neznamená to ovšem, že by knížecí vláda u nich zanikla již v druhé čtvrtině 9. století; avšak po r. 823 nemáme již pro ni v pramenech dokladů. V letech 838 a 839 slyšíme ještě o bojích Veletů s Franky a Sasy, avšak o vnitřních poměrech u Veletů nedovídáme se z těchto zpráv nic. R. 838 odpadli Obodrici i Veleti od Franků; byla proti nim vypravěna říšská hrabata, která se vrátila domů s rukojmími a hlásila císaři, že obě skupiny polabských Slovanů byly podrobeny.⁹² Avšak hned příštího roku (839) Veleti podnikali nájezdy do Saska a spálili některé vesnice v saském pohraničí. Také Obodrici, Liňané a Srbové se tohoto roku bouřili proti Frankům.⁹³ V těchto zprávách vystupují Veleti nadále jako politický celek. Nevíme, zda v jeho čele stál v té době ještě kníže Čedodrag, známý z událostí z r. 823, či jiný kníže. Není však důvodů pochybovat o tom, že ústřední vláda knížecí u Veletů v té době ještě trvala a že v jejich vnitřních poměrech, jak jsme je poznali r. 823, nenastaly do poloviny 9. století podstatnější změny.

III. SVAZ VELETŮ VE DRUHÉ POLOVINĚ 9. STOLETÍ

Dějiny Veletů v tomto období jsou zahaleny neproniknutelnou temnotou. Po roce 839 mizí zprávy o nich na dobu téměř jednoho století. Objevují se znovu teprve ve druhé čtvrtině 10. století, když Jindřich Ptáčník zahájil novou velkou ofensivu proti polabským Slovanům.

Jediným pramenem, kterým starší historiografie nahrazovala naprostý nedostatek letopisných a kronikářských zpráv o Veletech ve druhé po-

⁹¹ Tamtéž, str. 101.

⁹² *Annales Bertiniani* a. 838 (MGH-SS I, 432): Verum pridem imperatore in Verno venationem exercente, Adalgarius et Egilo comes, ad Abodritos et Wilzos a fide deficientes dudum directi, reversi sunt, adductis secum obsidibus imperatori deinceps subditos fore nuntiantes.

⁹³ *Annales Bertiniani* a. 839 (MGH-SS I, 436): ...dispositis quoque Saxonum adversus Soraborum et Wiltzorū incursiones, qui nuper quasdam ipsius marchae Saxoniae villas incendio cremaverant, et Austrasiorum Toringorumque contra Abodritorum et qui dicuntur Linones defectiones expeditionibus, ...

lovině 9. století, je tzv. *Bavorský geograf*, který vypočítává kmenové oblasti Slovanů sousedících s říší franskou na východě od hranic dán-ských až k Dunaji, uváděje počet hradových obcí (*civitates*) v jednotlivých těchto oblastech (*regiones*). Hned po Obodricích (*Nortabtrezi*) s 53 hradovými obcemi jsou tu uvedeni Veletí (*Uuilci*), o nichž se praví, že mají 95 hradových obcí (*civitates*) a 4 kraje či země (*regiones*).⁹⁴ Novější bádání o původu a době vzniku tohoto pramene ukazuje však čím dále tím přesvědčivěji, že tzv. *Popis hradů a krajin na severní straně Dunaje*, známý v literatuře pod jménem *Bavorského geografa*, není pramenem jednolitým, nýbrž je dílem nejméně dvou autorů či redaktorů, a že první jeho redakce, obsahující v podstatě první část tohoto soupisu (od názvu „*Nortabtrezi*“ po „*Merehani*“), vznikla již v první polovině 9. století.⁹⁵ Tím ovšem není řečeno, že by stav u Veletů v tomto pramenu zachycený nemohl trvat bez podstatných změn i ve druhé polovině 9. století.

Jiným pramenem geografického rázu, který dosvědčuje existenci Veletů na sklonku 9. století, je *komentář krále Alfréda k Orosiovi*, sepsaný kolem roku 900. Také Alfréd uvádí jméno Veletů (*Vylte*) hned po Obodricích (*Apdrede*), ale — na rozdíl od Bavorského geografa — se nezmiňuje o čtyřech zemích Veletů, nýbrž ztotožňuje Velety s Havolany (*Aefeldan*).⁹⁶ Toto místo se uvádí zpravidla mezi doklady o tom, že kmeny v poříčí řeky Havoly patřily tehdy ke svazu Veletů.⁹⁷ Ale za jisté to pokládat nelze. Král Alfréd byl sotva důkladněji obeznámen s vnitřními poměry u Veletů, když celý jejich svaz ztotožňoval s kmenem Havolanů (*Stodoranů*), jichž příslušnost ke svazu Veletů v té době může být pochybná. Daleko věrohodnější zdá se být v tomto směru zpráva Bavorského geografa o čtyřech zemích (*regiones*) či kmenových oblastech Veletů, neboť odpovídá složení svazu Luticů, známému z pozdějších dob.⁹⁸

Zmíněnými dvěma prameny historicko-geografického rázu jsou vyčerpány písemné doklady o svazu Veletů ve druhé polovině 9. století. Kromě uvedené poznámky Bavorského geografa nemáme o jejich vnitřních poměrech v tomto období žádných zpráv. Mezeru způsobenou mlčením západních letopisů a kronik o dějinách Veletů v této době snažila se historiografie vyplnit rozličnými dohady a hypotézami. Snad největšího uznání došel v nauce výklad K. W a c h o w s k é h o, který uvažoval takto: Od r. 839 až do výbojů Jindřicha I. západní kronikáři nám nezanechali žádných zpráv o dějinách Veletů. V době, kdy sousední

⁹⁴ Srov. pozn. 21.

⁹⁵ H. Łowmiański, *O pochodzeniu Geografa bawarskiego*, *Roczniki historyczne* XX, Poznań 1955, str. 15—23, 31—45.

⁹⁶ ... and be nord'an him is Apdrede, and eastnord' Vylte, the man Aefeldan haet... (W. Brüske, op. cit., str. 12, pozn. 51).

⁹⁷ W. Brüske, op. cit., str. 12.

⁹⁸ Srov. pozn. 14.

Obodrici a Srbové vedli války s říší východofranskou, u kmenů svazu veletského, soudíc z mlčení franských letopisů, měl panovat klid. Bylo by to tím divnější, že svaz Veletů do r. 839 neenergičtěji ze všech států polabských odporoval vlivům germánským. V 10. století, kdy Veleti znovu vystupují do popředí v dějinách polabských Slovanů, nalézáme u nich starý svaz kmenový, avšak bez vlády velkoknížecí. Vnitřní přelom, který se dokonal v jejich státě, třeba tedy umístit do doby mezi rokem 839 a 929. Z tohoto období máme o ústrojí svazu Veletů zprávu v poznámce Bavorského geografa, podle níž Veleti měli čtyři kmenové země a 95 hradů. Tato poznámka však neobsahuje žádný poukaz co do času, kdy u nich nastal úpadek vlády velkoknížecí. Podle názoru Wachowského dá se mlčení souvěkých německých pramenů o válkách s kmeny veletskými vysvětlit vnitřními zmatky, které oslabily svaz Veletů na venek a zdržely jej od účasti ve společném boji polabských kmenů s říší východofranskou. Wachowski soudí, že v průběhu téměř sta let, z nichž nemáme zpráv o osudech svazu Veletů, nastal v jeho vnitřním ústrojí nezmámý nám převrat, jehož výsledkem byl úpadek vlády velkonížecí, spojený pravděpodobně s úpadkem kmenových knížat.⁹⁹ Podobně usuzuje nejnověji i W. Brüske, že mlčení západních letopisů a kronikářů o Veletech, kteří byli dříve i později nejnebezpečnějšími odpůrci říše franské a německé, souvisí patrně s vnitřními boji ve svazu Veletů v té době.¹⁰⁰

Toto vysvětlení zdá se nejpravděpodobnější. Z mlčení západních pramenů o Veletech po dobu téměř jednoho století lze však bezpečně usuzovat jen na to, že se tato skupina polabských Slovanů jako celek nezúčastnila větších válečných akcí proti říši východofranské od r. 839 až do konce dvacátých let 10. století. Je pravděpodobné, že příčinou toho byly vnitřní boje a zmatky ve veletském svazu, které jej oslabily navenek. Pro úspěšné válečné akce proti říši východofranské byla totiž právě na sklonku 9. a na počátku 10. století za všeobecné ochablosti posledních franských králů z rodu Karlovců situace zvláště příznivá. O vnitřních bojích Veletů v tomto období nemáme však žádných zpráv, z čehož lze zase soudit, že nepřekročily rámec veletského svazu.

O tom, kdy zanikla ústřední vláda knížecí nad celým svazem Veletů, lze vyslovit jen domněnky. Jisté je, že r. 823 ještě trvala. Za pravděpodobné lze pokládat, že do konce první poloviny 9. století nedošlo ve vnitřní organizaci veletského svazu k podstatným změnám. Ještě r. 839 vystupují Veleti jako politický celek. Dlouhé mlčení západních kronikářů o Veletech může souviset i s povšechným úpadkem západní historiografie v době soumraku říše Karlovy. Zdá se mi nejpravděpodobnější, že právě v té době, někdy na přelomu 9. a 10. století, zanikla ústřední vláda

⁹⁹ K. Wachowski, op. cit., str. 102—103, 119.

¹⁰⁰ W. Brüske, op. cit., str. 16.

knížecí u Veletů, aniž to vyvolalo nějakou pozornost tehdejší historiografie.

Téměř stoleté mlčení západních kronikářů a letopisců o Veletech přerušil teprve saský mnich *Widukind*, který kolem r. 957 začal psát o událostech ve své vlasti za Jindřicha I. a Oty I. V první knize svého díla „*Rerum gestarum Saxonicarum libri tres*“ líčí války Jindřicha I. s jednotlivými kmeny polabskými, při čemž mezi kmeny, které tento německý král učinil poplatnými, uvádí vedle Obodriticů také Velety. Nápadné však je, že v této souvislosti *vedle* Veletů uvádí zvláště nejen Havolany, Dalemince a Čechy, nýbrž také *Ratary*,¹⁰¹ o nichž z pozdějších zpráv víme bezpečně, že byli vedoucím kmenem Veletů-Luticů. O ústřední vládě knížecí nad Velety od Widukinda nic neslyšíme, z čehož lze usuzovat, že tehdy již neexistovala, neboť jinak se Widukind zmiňuje o knížatech Havolanů¹⁰² i o pověstných 30 knížatech slovanských, které dal zákeřně povraždit Gero.¹⁰³ Z těchto knížat však žádný nemůže být pokládán ani za ústředního knížete Veletů, ani za knížete některého ze zmíněných čtyř kmenů veletských, neboť území těchto kmenů nepodléhalo pravomoci Gerově.

K r. 965—966 máme u *Ibrahima ibn Jakuba* jasně dosvědčeno o Veletech, že nemají „krále“ a nedají si vládnouti jedním člověkem, nýbrž vedoucími vlády u nich jsou jejich „starší“.¹⁰⁴ Pro počátek 11. století nedostatek knížecí (monarchické) vlády u Veletů-Luticů výslovně zjišťuje merse-burský biskup *Thietmar*, jeden z nejlepších znalců vnitřních poměrů lutického svazu v té době.¹⁰⁵ Důležité postavení v tomto svazu měl tehdy kněžský sbor pohanské svatyně *Retry*.¹⁰⁶ Nedostatek ústřední vlády knížecí neznamená však nutně krok zpět ve vývoji státního života u Luticů, jak se domnívala část starší historiografie. Změnila se jen forma vlády, avšak její třídní základ zůstal v podstatě nezměněn. Nedávno bylo v literatuře právem poukázáno na to, že moc v rukou kněžského sboru *Retry*, tj. moc odtržená od lidových mas, za neustálého válečného stavu tvořila obdobu moci knížete a jeho družiny. Náboženské středisko převzalo tak do jisté míry funkci hlavy státu, ovšem především jeho funkci

¹⁰¹ *Widukind* I, 36 (MGH-SS III, 433): Cumque vicinae gentes a rege Heinrico factae essent tributariae, Apodriti, Wilti, Hevelli, Dalamanci, Boemi, Redarii et pax esset, Redarii defecerunt a fide, ...

¹⁰² *Widukind* II, 21. — Viz pozn. 72.

¹⁰³ *Widukind* II, 20 (MGH-SS III, 444): Barbari... nusquam ab incendio, caede ac depopulatione vacabant, Geronemque, quem sibi rex praefecerat, cum dolo perimere cogitant. Ipse dolum dolo praeoccupans, convivio claro delibatos ac vino sepultos ad triginta fere principum barbarorum una nocte extinxit.

¹⁰⁴ *Relatio Ibrahim Ibn Jakub de itinere Slavico*, quae traditur apud Al-Bekri, ed. Thad. Kowalski, Monumenta Poloniae historica, nova series I, Kraków 1946, str. 50.

¹⁰⁵ *Thietmar* VI, 25. — Viz pozn. 85.

¹⁰⁶ *Thietmar* VI, 24 (str. 347, 349 cit. edice).

vnější, při čemž ideologický nátlak upevnil vedoucí postavení Retry v politice čtyř hlavních kmenů lutických.¹⁰⁷

Po úspěšném povstání proti říši německé r. 983 a po dalších tuhých bojích s říšskou feudalitou světskou i církevní na sklonku 10. století¹⁰⁸ vstoupili Veleti-Lutici do nejslavnějšího období svých dějin, které trvalo až do částečného rozkladu jejich státu v tzv. domácí válce v letech 1056 až 1057. Vnitřní společenské poměry lutického státu v té době liší se už velmi značně od poměrů 9. století. Podrobné vylíčení státního zřízení Veletů-Luticů v tomto období přesahuje však již časový rámec této studie.

¹⁰⁷ L. H r a b o v á, K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů, Českoslov. časopis historický III, Praha 1955, str. 660. K tomu V l. P r o c h á z k a, K otázce státu u polabsko-pobaltských Slovanů, Právněhistorické studie III, Praha 1957, str. 259—260.

¹⁰⁸ Srov. H. B u l í n, Povstání polabských Slovanů na sklonku 10. stol., Slovanské historické studie II, Praha 1957, str. 7—60.

ANFÄNGE DES WILZENSTAATES

Hynek Bulín

Die mächtige Gruppe der slawischen Wilzen (Velten, Lutizen) hat sich von der urslawischen Einheit schon ungefähr zu Beginn unserer Zeitrechnung losgetrennt. Im 2. Jahrhundert n. d. Z. lokalisierte Ptolemaios dieses Volk (Oveltai) ostwärts von der Weichselmündung.

Im Jahre 789 unternahm Karl der Große in ihre neuen Wohnsitze zwischen der mittleren Elbe und der Ostsee den ersten großen Kriegszug, bei dem sich ihm der Fürst der Wilzen Dragovit unterwarf und nach ihm auch ihre übrigen Stammeshäuptlinge. Die sg. Annalen Einhardts nennen sie „*primores ac reguli*“ und stellen fest, daß unter ihnen am meisten Dragovit hervorragte und zwar „durch Vornehmheit der Geburt und Autorität des Alters“. Die Wilzen treten zu dieser Zeit in den Quellen als ethnische und politische Einheit (*natio* Slavenorum, *gens*). Es war dies ein zahlreicher und streitbarer Verband von Stämmen, welcher aber noch nicht ein Staat mit einem entwickelten Zwangsapparat der herrschenden Klasse war. Die alte Struktur der Stammesgemeinschaft mit Stammeshäuptlingen (*reguli*) an der Spitze, welche — namentlich im Kriegsfall — den Vorrang eines von ihnen anerkannten — blieb noch nach außen gewahrt. Das Band, welches die einzelnen Stämme in einem über den Stämmen stehenden politischen Ganzen (Verband) zusammenhielt, war noch ziemlich locker. Aber innerhalb dieser Stammesgemeinschaft existierten schon bedeutende vermögensrechtliche und gesellschaftliche Ungleichheiten; die dünne Schicht der vermögenden Stammesaristokratie (*primores*) wurde zu dieser Zeit schon allmählich zu einer wirklichen Gesellschaftsklasse. Diese Verhältnisse an der Neige des 8. Jahrhunderts können wir schon als „halbpatriarchal-halbfeudal“ charakterisieren, und zwar in der letzten Entwicklungsphase dieser Übergangsperiode. Im Schoße der alten Gesellschaft, welche noch nach dem Stammesprinzip organisiert ist, werden schon neue gesellschaftliche Beziehungen geboren, welche die Entstehung des frühfeudalen Staates mit einem erblichen Fürsten — dem Monarchen an der Spitze vorbereiten.

Der Beginn des 9. Jahrhunderts ist die Zeit einer sehr intensiven kriegerischen Tätigkeit der Wilzen gegen die Franken und gegen die mit ihnen verbündeten Obotriten. Die Einflußsphäre des wilzischen Verbandes erweiterte sich zu dieser Zeit auf einige früher obodritische Grenzstämme (Smeldinger, Linonen), wodurch die politische Bedeutung der Wilzen anwuchs.

Unter Ludwig dem Frommen brachen nach dem Tode des Fürsten Ljub, welcher die Oberherrschaft über die Wilzen innehatte, zwischen dessen Söhnen Tronstreitigkeiten aus, in welche Kaiser Ludwig zugunsten des jüngeren der fürstlichen Brüder eingriff, und dies in Übereinstimmung mit dem Willen des wilzischen Volkes (*gentis voluntas*); offensichtlich vor allem der wilzischen Aristokratie (*primores*), deren Klasseninteressen an einer nicht sehr starken fürstlichen Regierung mit den Interessen des Kaisers im Einklang standen, wodurch das gemeinsame Vorgehen dieser beiden Faktoren erklärt werden kann.

An der Wende des 8. und 9. Jahrhunderts änderte sich allmählich die Regierung einiger wilzischen Stammesfürsten (*reguli*) in eine tatsächliche fürstliche Regierung, wobei der alte Stammesverband sich unter der Regierung eines einzigen Fürstengeschlechtes mit einem Fürsten (*rex, dux princeps*) an der Spitze zusammenschloß und sich innerlich in eine Staatsorganisation umformte. In dieser inneren Entwicklung zur Feudalstaatlichkeit hatte die geeinte wilzische Aristokratie eine wichtige Rolle inne, deren bedeutendste Mitglieder (*primores, meliores*) grundsätzlich die Regierung des Zentralfürsten unterstützten, welcher — vom Klassengesichtspunkte aus — einer von ihnen war.

In der späteren Entwicklung vermochte sich bei den Wilzen zum Unterschied von den benachbarten Obotriten die fürstliche Regierung nicht erhalten. Für die Beurteilung der Situation bei ihnen ist die Tatsache von Wichtigkeit, daß ein fast vollständiger Mangel an Quellen aus dem 9. Jahrhundert besteht. Der sg. Bayrische Geograph, der bei ihnen 4 *regiones* und 95 *civitates* vermerkt, verzeichnet offenbar einen älteren Zustand, und der

angelsächsische Kommentar des Königs Alfred zu Orosius aus der Zeit um das Jahr 900, welcher die Wilzen (Vylte) mit den Hevellern (Aefeldan) identifiziert, ist eine viel zu entfernte Quelle. K. Wachowski und neuestens W. Brüske erklären dies durch die inneren Wirren bei den Wilzen. Das Schweigen der abendländischen Annalen und Cronisten über die Wilzen kann aber auch mit dem allgemeinen Verfall der abendländischen Historiographie zur Zeit des Niederganges des Karolinger Reiches zusammenhängen. Im 10. Jahrhundert aber sagt Ibrahim ibn Jakob zum Jahre 965 von den Veletern, daß sie keinen „König“ haben und daß sie sich nicht von einem einzigen Menschen beherrschen lassen, sondern daß die Regierung bei ihnen ihre „Ältesten“ ausüben. Das Fehlen einer monarchischen Regierung, welches bei ihnen zu Beginn des 11. Jahrhunderts auch Thietmar von Merseburg feststellt, muß aber nicht notwendigerweise einen Rückschritt in der Staatsentwicklung bei den Wilzen (damals schon „Lutizen“ genannt) bedeuten, wie es die ältere Geschichtsschreibung annahm. Es änderte sich nur die Regierungsform, während ihre Klassengrundlage im wesentlichen unberührt blieb. Die Funktion des Staatsoberhauptes übernahm zu einem gewissen Maße das staatlich-religiöse Zentrum der Lutizen in Rethra, wobei der ideologische Druck die führende Stellung dieses Zentrums in der Politik der vier wichtigsten Stämme der Lutizen festigte. Daß dieser Staat der Lutizen auch ohne monarchische Zentralregierung weiter lebensfähig war, zeigte der erfolgreiche Aufstand der Elbslawen am Ende des 10. Jahrhunderts, der vor allem von den Lutizen inspiriert und geführt worden war, welche gerade zu dieser Zeit in die ruhmreichste Periode ihrer Geschichte eintraten.